

INDIAN STREAMS RESEARCH JOURNAL

Baartatlla ÌYal yaai~aklkrNaacaa]%padna va rajagaaravarlla pirNaama

esa .bal . kaL¹ , bal . TI . iKlaari²

AqaSaas~ ivaBaaga pmaK, ijajaamaa ta Saas~ va klla mahaivaValaya,
&anaXvarnagar, ta . navaasaa, ija . Ahmadnagar .
pleca . DI . saSaaQak ivaVaqaI, AqaSaas~ ivaBaaga,
saaiva~Ibaa[f la pNa ivaVaplz, pNa .

I kjk'k %&

Baartiya Aqavyavasqaa hl ivaKsanaSalla Aqavyavasqaa Aah . Baartiya Aqavyavasqaa ÌYal xa~alaa Ananya saaQaarNa mahliVa Aah . ÌYal xa~acyaa ivaKasaaiSavaaya [tr xa~acaa ivaKasa GaDvana AaNaNa Sa@ya nasat . ÌYalcal]lipadkta vaaZivaNyaasaaZl ÌYalcaa yaai~klkrNaacyaa sahayaana ivaKasa haNa garjaca Aah . ÌYal xa~at vaaZt caalalala yaai~klkrNa yaamaL ÌYalcyaa]lipadktvar va rajagaaravar kaya pirNaama Jaala Aah yaaca ivavacana yaat kla Aah . yaai~klkrNaamaL ÌYalcyaa pit h@Trl]lipadktt vaaZ Jaalalal idsa t . tr rajagaaravar dKlla AnaKla pirNaama Jaala Aaht . yaai~klkrNaasabaQal lahana QaarNa xa~ Asalalyaa SatkayaanaQya maa~]daisana ta idsa t . mhNana sarkarna yaa Satkayaacyaa yaai~klkrNaasabaQalt samasyacal yaagya pQdtIna inayaa jana klyasa t~&anaacal]plabQata ha[la . tsaca ÌYal EamalKasaazl yaagya piSaxaNa saivaQaa inamaaNa klyasa inaiXcatca Satlcal]lipadkta va rajagaar yaanaQya yaagya samanvaya GaDna ya[la va ÌYalcal pga ti haNyasa nad t ha[la .

kLLca SabdA¹ ÌYal yaai~klkrNa,]lipadna,]lipadkta, rajagaar, t~&ana .

Baartatilla ÌYal yaai~kikrNaacaa]%padna va rajagaaravarilla pirNaama

iLrkouk %&

Baart ha KDyaacaa dSa Asana yaqalla laakacaa ma#ya vyavasaaya Sati Aah. dSaatilla javaL javaL ekNa laaksa#yacyaa 58 T@k laaksa#yaa hl SatiIvar Avalabana Aah. yaa laaksa#yaca Sati h]%pUaca va rajagaaraca pmaK saaQana Aah. AnaadikaLapasana ÌYalcaa sabaQa maanaval garjaapNa krNa ha Aah. prt pilyaxaa ma~ Aaja ÌYalca sva\$padlana ÌYalIaa vyavasaaiyak sva\$paPt JaaI Aah. IlyamaL Sati xa~ AiQak vyaapk JaaI Aah. AaiQak ivakasaat Sati xa~alaa mahIvapNa sqaana Asana dKila Sati]%padnaapasana t]%padna ivaEipyat yaa xa~alaa AnaK samasyaaca saamanaa kravaa laaga ta. yaa samasyacyaa saaDvaNaKIsaazi pilyak dSa Aapalyaa xamatnasaar pyalina krtat. Ilyaatilla kahl samasya yaa Sati]%padnaaSal sabaiQat t~&anaavar Avalabana Asa tat. Ilyaa diYTnaa Baartat 1965*66 cyaa drmyaana t~&anaivaYayak badla GaDna Aala. Sati xa~at maazi Eati GaDna Aalal. dSaa t hirt Eaticyaa maaQyamaatna ÌYal t~&anaatilla badlaaL]%padnaat maaz badla GaDna Aala. Satitilla yaa navalna QaarNaanaaAar AaQainaKikrNaavar Bar dvana Sati ivakasaasaazi va]%padna vaaZivaNyasaazi SatiI navanavala ya~acaa vaapr vaaZlaa saQairt ibayaaNa va Ktacyaa vaaprana]%padna va]%padktt maazyaa pmaaNaa t vaaZ JaaIal.]%padna Kcaat GaT JaaIal pit h@Tri]%pU va]%padkta vaaZlaal.

ÌYalxa~atilla yaa AaQainak pQdtIlaL]%padna pQdtit badla GaDna Aala. prt ÌYaltila yaai~kikrNaacaa Satitilla rajagaaravar dKila pBaava pDlaa Aah. Baartat EaimaKacal sa#yaa maazyaa pmaaNaa t Aah. kahl t&acyaana t ya~ vaapranaL EaimaKamaQya barajagaarica pmaaNaa vaaZt, tr kahlcyaa mat yaai~kikrNaamaL]%padkta vaaZt, Eamaacal maaganal va rajagaarat vaaZ hat. prt pilyaxaa t ÌYal yaai~kikrNaacaa Satila]%padna va rajagaaravar kaya pirNaama JaaIaa yaaca ivavacana yaa laKat klA Aah.

2. AByaasaacal]i_YT

Baartatilla ÌYal yaai~kikrNaacaa]%padna va rajagaaravarilla pirNaama ek AByaasa yaa SaaQa inabaQaacal pmaK]i_YT pZila pmaaNaa Aaht.

1. Baartatilla ÌYal yaai~kikrNaaca ÌYal xa~acyaa diYTna mahIva spYT krNa.
2. ÌYal yaai~kikrNaacaa ÌYal]%padnaavar JaaIalaa pirNaama AByaasaNa.
3. yaai~kikrNaacaa rajagaaravarilla pirNaama AByaasaNa.
4. ÌYal yaai~kikrNaaca]%padna va rajagaaravar JaaIalaa pirNaama va Ilyaa pirNaamaSal sabaiQat samasyacyaa saaDvaNaKIsaazi AavaXyak Ilyaa]paya yaa janaa sacaivaNa.

3. saSaaQana pQdtI

Baartatilla ÌYal yaai~kikrNaacaa]%padna va rajagaaravar haNaara pirNaama yaa SaaQa inabaQaasaazi ma#yaliva dyyana AaQaar saamagalcaa vaapr krNyaa t Aalaa Aah. hl dyyana maahtiI ivaivaQa sadBa gaqa, inayakkailak, Baartaca AaiQak savaxaNa, irJava bakcal ivaivaQa pkaSanaE ÌYal ivaYayak saai#yakIya Ahvaala AaiNa ivaivaQa saktsqL [Ilyadl s~atapasana sakilat klal Aah. yaa iWtIya maahtiI va AakDvaarIvar AaQairt paPt inaYkYacyaa AaQaar SaaQa inabaQaaca ivavacana klA Aah.

4. Baartatilla ÌYal yaai~kikrNaacal pgatl

dSaa t isamaa t va lahana Satkayaaca pmaaNaa jaast Asana dKila ÌYal xa~at yaai~kikrNaaca pmaaNaa vaaZt Aah. pihlyaa dana pcavaaiYak yaa janaacyaa kaIaavaQat ÌYal yaai~kikrNaacal pgatl mad hatI. prt hirt Eaticyaa Aagamaanaa tr dSaa t yaai~kikrNaacaa jaar vaaZlaa. IlyamaQya ÌYalcyaa ivaivaQa kamaasaazi vaaprlal jaaNaarl ivaJacayaa]%plabQatt idvasaidvasa vaaZ hat Aah. 1971*72 maQya ek h@Trsaazi 0.295 iklaavaT valja vaaprlal jaat hatI. tr Aaja t pmaaNaa 1.7 iklaavaT ek h@Trsaazi [tk Aah. karNa 1956 maQya ivaJavaar caaIaNaaayaa ivaVt ppacal sa#yaa 47 hjaar hatI t pmaaNaa Aaja 1 kraD 50 laaK [tk vaaZlaa Aah. IlyaacapmaaNaa ÌYal ya~acyaa sa#yaa t dKila pyaaPt vaaZ JaaIal Aah. hl vaaZ T@Tf, pavar iTlar, ivaVt pp va [tr ivaJavaar caaIaNaaayaa maiSana yaacyaa vaaZlyaa]%pyaagaanaL JaaIal Aah. ÌYal xa~at Kca kmaI krNyasaazi va]%padna vaaZIsaazi vaaprlal jaaNaarl navalna ya~ jyaamaQya T@Tfcalal t lavhlar, raTa vhTr, ripr, \$dvarbaa va sarI ya~, laajar laD lavhlar, hara hl ya~ Satkayaanaa]%plabQa klal jaat Aah. Ilyaacabarabar saSaiQat va navalinainat ÌYal ya~ va AvaJaaraca pdSana, piSaxaNa va pirxaNa k\$na Ilyaaaca savaQana krNyacaa pyalina klal jaat Aah.

yaaiSavaaya dSaa t T@Tr va pavar iTlar yaacyaa ivaEIt vaaZ JaaIal Aah. Ilyaaaca spYTIkrNa t@Ilyaa t idla Aah.

t>a È. 1

Baartat T@Tr va pavar iTlar yaacal ivaEIt

Baartatilla ÌYal yaai-akikrNaacaa]%padna va rajagaa ravarlla pirNaama

A. E.	vaYa	T@Trcal ivaEi ³læKat´	vaaiYak vaQlddr	pavar iTlar ivaEi ³læKat´	vaaiYak vaQlddr
1	2	3	4	5	6
1.	2004¹05	247531	-	17481	1
2.	2005¹06	296080	19.61	22303	27.58
3.	2006¹07	352835	19.16	24791	11.15
4.	2007¹08	346504	¹1.79	26135	5.42
5.	2008¹09	342836	¹1.05	35294	35.04
6.	2009¹10	393836	14.87	38794	9.92
7.	2010¹11	545109	38.41	55000	41.77

s~atÁ¹ Da. imaEa, jayapkaSa¹³2013´ ÌYal AqaSaas~, saaihiya Bavana piblakSana, Aagara

varlla t@lyava\$na Asa idsana ya t kl, 2004¹05 yaa vaYaL T@Trcal ivaEi sa#yaa hl 2,47,531 [tkl hatl. tl 2005¹06 laa 2,96,080 [tkl Jaalal. yaa vaYaL vaQlddr ha 19.61 [tka idsana Aalaa. tr T@Trcal ivaEi sa#yaa 2010¹11 yaa vaYaL 5,45,109 [tkl Jaalal. yaa ekNa yaa t vaYaL 2004¹05 t 2010¹11 pyat T@Tfryaa ivaEi sa#yaa vaaiYak vaQlddr ha 38.41 pyat vaaZlaa Asalyaaca idsana Aalaa. 2007¹08 va 2008¹09 yaa dana vaYaL Apvaad vaaZlaa T@Trcal ivaEi sa#yaa pilyak vaYaL vaaZ Jaalyaaca idsana ya t.

dSaa t pavar iTlarcal ivaEi sa#yaa dKila vaaZt Asalyaaca t@lyava\$na idsana ya t. Iyaanaasaar 2004¹05 yaa vaYaL pavar iTlarcal 17,481 [tkl ivaEi Jaalal tl 2005¹06 maQya 22,303 pyat vaaZlaa tr 2010¹11 maQya 55,000 [tkl ivaEi Jaalyaaca idsana Aalaa. pavar iTlarcaaa vaaiYak vaQlddr 2005¹06 maQya 27.58 [tka hata. ta 2010¹11 pyat 41.77 [tka Jaalyaaca idsana ya t. yaava\$na pavar iTlarcal dKila ivaEi sa#yaa maaZyaa pmaaNaa t Jaalalal idsana ya t.

5. Baartatilla ÌYal yaai-akikrNa va]%padkta

svaa tHyaana tr Baartat inayaa janaacyaa maaQyamaa tna ivaKasaasa sa\$vaat Jaalal. svaa tHyaacyaa kaLat Baartat AUQaanyaacal far maaZl Tcaa [inamaNa Jaalal. IyaanaL pihlyaa pcavaaiYak yaajana t Satl ivaKasaalaa ivaSaYa mahliya idla gala. Iyaatnaca pZ ÌYal ivaKasa haIyaasa sa\$vaat Jaalal. ÌYal xa~a t AaQainak t~&anaacaa vaapr vaaZt gala. yaai~kikrNaacaa ÌYal xa~a t jaar vaaZlaa. ÌYal yaai~kikrNa mhNaja "ja kama manaYya Aqavaa pSacyaa sahayaana kila jaat t AaQainak ya~aWar krNa haya."

"yaai~kikrNa mhNaja Satl prpraga t Avajaaraevajal AaQainak ya~ va Avajaaracyaa sahayaana krNa haya."

ÌYal yaai~kikrNa t Satlcyaa sava iEyyaa jyaanaQya jaimana maSaaga tI pasana t Satmaala ivaEi pyatcyaa sava iEyyaa ya~aWar krNa AiBapt Asat. ÌYal yaai~kikrNa pNa Aqavaa AiSak yaai~kikrNa ASaa sva\$paac phavayaasa imaLt. pNa yaai~kikrNa t Satlcal sava kamaI ya~aWar klal jaatat. tr ASatÁ yaai~kikrNa t maa~ kahl kama ya~aWar klal jaatat. ya~ vaaprmaL Satlcal kama jalad va kmaL Kcaat krNa Sa@ya Jaala Aah. ÌYal xa~a t pama#yaana T@Tf, pavar iTlar, T@Tr calat ya~, ppsaT, havasTr, qasar yaacaa]pyaaga klal jaata. yaa ÌYal ya~acyaa vaaprmaL ÌYal]%padktvar yaacaa pBaava pDt Asata. Aaja japana, Amairka, [glaD va [tr ivaksalt dSaa t Satlca pNa yaai~kikrNa Jaalala Aah. IyaanaL tqalla Satlcal]%padkta hl [tr dSaacyaa tIana t AiQak Aah. Baartat maa~ Ajanahl pNapNa ÌYal yaai~kikrNa Jaalala AaZLna ya t naahI. IyaanaL yaai~kikrNaacaa ÌYal]%padktvar pirNaama hata. dSaa t pNa yaai~kikrNa Jaalala nasala tri ÌYal xa~a t vaaZt caalalalyaa yaai~kikrNaacaa ÌYal]%padktvar kaya pBaava pDIlaa Aah t pahNa AavaXyak zrt.

6. Satlcal]%padkta

]%padkta mhNaja]%padna krNyaacal Sa>I haya. Satlcal]%padkta mhNaja dr h@Trl imaLNaar]%padnaaca pmaNa haya. Satl]%padktcyaa baaba tI t Satlilla]%padna AaiNa Satjaimana va Eaimak yaacyaa tIla sabaQaaca ivacaar klal jaata. Satlcal pith@Trl]%padkta va pit Eaimak]%padkta kmaL Aah. svaa tHyaana tr maa~ Baartana inayaa janaacyaa maaQyamaa tna Satl ivaKasaalaa paQaanya idla. sa\$vaatIcyaa kaLat Satl yaai~kikrNaacal farSal pga tI Jaalal nasalyaana Satlcal]%padkta kmaL rahllal. prt 1970 na tr maa~ yaai~kikrNaacaa jaar vaaZlaa va Satlcyaa]%padktt maaZyaa pmaaNaa t vaaZ Jaalalal idsana Aalal yaaca ivavacana pZlla t@lyava\$na spIT krta ya [la.

Baartatilla Ì Yal yaai~kikrNaacaa]%padna va rajagaaravarilla pirNaama

t>a È. 2

Baartatilla pmaK ipkaca pith@Trl]%padna 3iklaa gamaÀ h@Tr'

A.È.	veYa	gh	tadL	baajari	diL	}sa	kapsa
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	1950*51	663	668	481	441	33	88
2.	1960*61	851	1013	507	539	46	125
3.	1970*71	1307	1107	579	524	48	108
4.	1980*81	1630	1336	532	473	58	152
5.	1990*91	2281	1740	771	578	65	225
6.	2000*01	2708	1901	810	544	69	190
7.	2011*12	3057	2314	1131	679	70	499
8.	2012*13	3069	2419	1161	974	78	529

s~atÁ¹ Da. imaEa, jayapkaSa¹ ³2013´ Ì Yal AqaSaas~, saaihiya Bavana piblakSana, Aagara

varilla t@yaava\$na Asa spYT hat kl, inayaa janaacyaa sa\$vaatlicyaa kaLat dSaa t Ì Yalcal pit h@Trl]%padkta kma hatl. 1950 t 1970 pyat Satit prpragat t~&ana vaaprila jaat hat. ÌyaamaL]%padktt pahja Ìyaa pmaaNaat vaaZ Jaalal naahl. prt 1970 na tr maa~ yaai~kikrNaacaa vaapr vaaZt galaa AaiNa]%padnaat badla hat galaa. yaa kaLat Ì Yalcal pit h@Trl]%padkta vaaZlalal idsat. 1950*51 maQya gavhaca pith@Trl]%padna 663 ik. ga. hat t 2012*13 maQya 3069 ik. ga. [tk Jaala. tadLaca]%padna 1950*51 maQya 668 ik. ga. hat t 2012*13 maQya 2419 ik. ga. pyat vaaZla, daLlca]%padna 1950*51 maQya 441 ik. ga. hat t 2012*13 maQya 974 ik. ga. pyat vaaZlalal idsat. }saaca]%padna 1950*51 maQya 33 Tna hat. ja 2012*13 maQya 78 Tna pyat pahcala Aah. yaava\$na Asa idsat kl, yaa janaacyaa sa\$vaatlicyaa kaLat prpragat t~amaL]%padna kma hat. tr yaai~kikrNaacaa jaar vaaZlyana tr]%padnaat maazyaa pmaaNaat badla Jaalaa. AUQaanya]%padnaabarabar vyaapari plikacyaa]%padnaat dKila vaaZ Jaalal Aah. yaa kaLat sava AUQaanya plikacyaa]%padnaamaQya tlnapTlpxaa jaast vaaZ Jaalyaaca idsana Aala. yaai~kikrNaacaa savaa t maaza laaBa mhNaja pikaKalalla xa~at vaaZÈ Ì Yal]%padna va]%padktt vaaZ Jaalal Aah. Satlca]drinavaahaca sva\$P badlana Sa tl vyaavasaaiaak diYTKanaatna klal jaava laagalal Aah. yaai~kikrNaacyaa pyaagaamaL]%padna vaaZt Aah. SatkáyaaKDila baca tit dKila vaaZ hat Aah. tl baca t dSaacyaa ivakasaasa hat Baar laavat.

7. Ì Yal yaai~kikrNa va rajagaar

Satit krNyaaat yaNaayaa t~&anaacyaa vaapr va Satlcal]%padkta yaamaQya javaLcaa sabaQa Aah. Satit prpragat t~acaa Avalaba klaa jaat Asala tr Satlcal]%padkta kma raht. Satl]%padkta vaaZivaNyasaazi AaQaina kikrNaacaa vaapr krNa AavaXyak zrtÈ tsaa Ì Yal yaai~kikrNa va rajagaar yaamaQya kaya sabaQa Aah h pahNa AavaXyak Aah. Baart ha KDyaacaa dSa Asalyaana dSaa Eamalkaca pmaaNaa jaast Aah. ÌyaamaQya Satitilla Eamalkaca pmaaNaa jaast Aah. Baartiya Ì Yalcyaa yaai~kikrNaat idvasaidvasa vaaZ hat Aah. pirNaamal Satit vaapriyaa jaanaayaa t~&anaamaL Ì Yal Eamalkavar Ìyaaca kaya pirNaama hatat yaaivalayal Anak tkivat kila jaatat. yaa sabaQal kahl vya>lyaa mat yaai~kikrNaacyaa vaaprana EamalkamaQya barajagaarlca pmaaNaa vaaZt. ja Baartasaar#yaa Eama paQaanya Asalalyaa dSaasaazi yaagya naahl. yaa]laT kahl t&acyaamat Ì Yal yaai~kikrNaacyaa pyaagaamaL Bainacal]%padkta, Eamalkacal maagaNal va rajagaarat vaaZ hat. ÌyaamaL yaai~kikrNaaca rajagaaravar haNaar pirNaama AapNaasa pZila pmaaNaa saagata ya tilla.

A. Anak la pBaava

1. yaai~kikrNaamaL pDIK jaimanal laagavaDI Kalal AaNa ta ya ta t ÌyaamaL laagavaDI Kalalla xa~at vaaZ ha }na Ì Yal xa~at AiQak Eamalkacal rajagaarasaaZl garja inamaaNaa hat.
2. AaQainak t~&anaamaL bahplik pQdtlcaa vaapr vaaZlaa. Satat eka pxxa jaast plk GaNa SaQya ha } laagala yaamaL rajagaarat hi vaaZ Jaalal va]%padnaavarhi AnaKla pirNaama Jaalaa.
3. yaai~kikrNaamaL Satl]%padnaat vaaZ Jaalal yaamaL Satl]%padnaSal inagaDit kama krNyasaazi AiQak Eaimakacal AavaXyakta Asat. ASal Aitir> kama krNyasaazi Eaimakacal garja inamaaNaa hat va Ìyaa tna rajagaarat vaaZ hat.
4. Ì Yal t yaai~kikrNaacaa vaapr vaaZlyaa karNaana hi AaQainak ya~ caa laivaNyasaazi Eaimakacal AavaXyakta Asat ÌyaamaL Eaimakanaa AiQak rajagaar

Baartatilla ÌYal yaai~kikrNaacaa Jìpadna va rajagaaravarilla pirNaama

JìlabQa hata.

5. yaai~kikrNaamaL kmaL Kcaat AiQak Jìpadna GaNa Sa@ya Jaala Aah. bahpik pQdtiLaL Jìpadnaat vaaZ Jaalal ÌyaamaL Jìpadnaat ivaÈl yaagya vaaZavaa inamaNa Havana baaJaarat ivaÈisaazi yaNaayaa Sa@maLaat vaaZ Jaalal va vahtk va [tr xa~at rajagaar saQal inamaNa Jaalyaa.

6. yaai~kikrNaamaL Satl xa~acal pgaTi Havana yaa xa~at rajagaar saQal inamaNa haNyabarabarca yaa xa~acyaa ivaKasaamaL AaVaigak va savaa xa~acyaa ivaKasaasa madt Havana yaa xa~amaQyahl rajagaar inamaNa Jaalaa.

ba. pitkila pBaava

1. ÌYal ya~acyaa vaapranaL jasa T@TrWar naagarNaL, prNaL rìpr ya~aWar plkacal kapNaL, naLNaL ya~aWar naLNaL, paNaL dNyaasaazi izbak isacana pQdti, yaa kyaasaazi kmaL EaimaKacal garja Asa t. ÌyaamaL rajagaaravar ivapirt pirNaama ha } na EaimaKavar baKarical vaL ya t.

2. Baartat bahtaSa ÌYal EaimaK h AkSala sva\$paCa Aah. ÌyaamaL Ìyaanaa ya~ caalaivaNyaa AavaXyak &ana ÌyaacyaaKD Asat naahL. ÌyaamaL Ìyaacaa rajagaaravar ivapirt pirNaama hata.

3. ya~ caalaivaNyaaAazi AavaXyak piSaxaNa saivaQaa jasa¹ ya~ vaapraca AavaXyak &ana, ya~at ibaGaaD inamaNa Jaalyaasa t d\$stlca &ana yaasaar#yaa piSaxaNa saivaQaa nasalyaana EaimaKanaa ÌYal xa~at rajagaar inamaNa haNyaa ADcaNaL inamaNa hata t.

8. Jìpaya yaajana

varilla ivaXlaYaNaava\$na yaai~kikrNaacaa Jìpadna va rajagaaravar Anakla pirNaama Jaala Aah tr kahl baabalsabaQal maa~ pitkila pirNaama Jaala Aah. Ìyaavar pZila Jìpaya yaajanaa sacaivaTa ya tilla.

1. Baartat ÌYal yaai~kikrNaacaa vaapr idvasaidvasa vaaZt Aah. prt ÌYal xa~at pNa t¹ yaai~kikrNa Jaalala naahL ÌyaamaL Jìpadna Kcaat paihja Ìyaa pmaaNaat GaT Jaalalal naahL. tsaca pit h@Trì Jìpadnaaca pmaaNaa dKila kmaL Aah. ÌyaamaL Jìpadna vaaZisaazi va Jìpadna Kcaat GaT haNyaaAazi Satit jaastit jaast ya~acaa vaapr krNa garjaca Aah.

2. yaai~kikrNaacal pgaTi hl f> naazyaa Satkáyaaprtica mayaaidt Asalalal idsa t. lahana Satkáyaaacaa yaai~kikrNaacaa kla kmaL idsa t. Ìyaanaa ya~ Krdisaazi AavaXyak ptpvaza saivaQaa JìlabQa nasalyaana ya~ Krdl krNa Sa@ya nasat. ÌyaamaL ptpvaza saivaQacaa ivaKasa kravaa tsaca lahana SatkáyaaNaL gaT tyaar k\$Na ya~ Krdl kravalt va tì BaaDtìlivaavar vaapraval jaNaK\$Na pith@Trì Jìpadna Kcaat GaT va Jìpadnaat vaaZ haNyaaasa madt ha[la.

3. ivaksalt dSaaSal tìlanaa krtia Baartilya Satlcal Jìpadkta kmaL Aah. ivaksalt dSaa dr h@Tsasaazi yaNaara t~&anaacaa Kca ha Baartatilla ek h@Trsaazi yaNaayaa Kcaacyaa tìlana kmaL Aah ÌyaamaL kmaL t kmaL Kcaat jaastit jaast Jìpadna ksa imaLla yaasaazi t~&anaa t saQaarNa krNa AavaXyak Aah.

4. yaai~kikrNaamaL Satit ya~acaa vaapr vaaZila ÌyaamaL rajagaarat GaT Jaalal. rajagaar vaaZisaazi ÌYal EaimaKanaa ya~ vaapraca va ya~ d\$stlca piSaxaNa JìlabQa klyaa Ìyaanaa Ìyaa baabatca &ana paPt Havana rajagaar saQal inamaNa ha tilla.

samaarap¹

ÌYal xa~at yaai~kikrNaalaa far mahìlivaaca sqaana Aah. ÌYal yaai~kikrNaacaa Jìpadna va rajagaaravar kahl Anakla tr kahl pitkila pBaava Jaalala Aah. prt sarkana pcavaaiYak yaajanaacyaa maaQyama tna ÌYal xa~asaazi yaagya trtd klyaa ÌYal yaai~kikrNaalaa caalanaa imaLla va Jìpadna Kcaat GaT ha } na Jìpadna vaaZila. rajagaar inaima tisaazi piSaxaNa saivaQaa JìlabQa klyaa rajagaar vaaZila. yaa savaacaa samavaya GaDna Aalyaasa ÌYalcyaa vaQdidrat vaaZ haNyaaasa vaL laagaNaar naahL.

sadBa sacal

1. Da. imaEa, jayapkaSa¹ 32013' ÌYal AqaSaas~, saaihlyia Bavana piblakSana, Aagara.

2. Da. rsaaL, rajad¹ 32012' Baartilya Aqavyavasqaa, sa@sasa piblakSana, pNa.

3. Dr. Mamorja, C.B. and Dr. Tripathi, B.B. (2007) Agricultural Problems of India, Kitab Mahal, New Delhi.

4. pityaigata dpNa¹ 32013' Baartilya Aqavyavasqaa.

5. k\$xa~¹ 31 jana 2014' ÌYal ivaKasa eva na[tkinak, vaYa 60, Ak 8.

6. Economic Survey 2013-14

7. Aqasavaad¹ 32009' eipla¹ jana, KD 33, Ak 1.

8. Agaavana¹ 21 maaca 2014.

9. www.agri.mah.nic.in